

УДК 316.61:378.18

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

О.Б.Молчанова, кандидат філософських наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет

У статті подано результати соціологічного дослідження, проведеного Центром соціологічного аналізу та прогнозу студентської життєдіяльності Миколаївського державного аграрного університету з метою виявлення основних ціннісних орієнтацій та ставлення студентів університету до окремих проблем сучасного життя.

Ключові слова: *молодь, студентство, парадоксальність, соціально-психологічні особливості, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, соціальна зрілість, соціокультурна ідентичність.*

Проблеми соціалізації молодого покоління, необхідність формування виваженої молодіжної політики давно перебувають у центрі суспільної уваги. Відомо, що молодіжна проблематика найчастіше загострюється під час глибоких соціально-політичних трансформацій будь-якого суспільства. Адже саме молодь, через притаманні їй психофізіологічні особливості, надзвичайно бурхливо реагує на серйозні життєві випробування або соціальні колізії. Радикальні економічні, політичні, культурні перетворення більшості пострадянських суспільств породили неочікувані форми суспільної реакції, зокрема, незвичайні метаморфози громадської свідомості, багато в чому суперечливі та небезпечні. Зрозуміло, що ці фундаментальні соціальні перетворення ускладнили і без того непростий процес дорослішання для більшості молодих людей у цих країнах. Ситуація «стабільної нестабільності», характерна для останнього періоду розвитку української держави, зрос-

таюча соціально-майнова диференціація та розшарування, маргіналізація значної частини суспільства, руйнування традиційних форм соціалізації та міжпоколінної спадковості, недостатньо професійна офіційна молодіжна політика, духовно-ідеологічний вакуум спричиняють ту особливість молодіжної свідомості, що її найхарактернішою вважають відомі російські соціологи Вишневський Ю.Р. та Шапко В.Т., а саме – парадоксальність [1, 27].

Вона, як правило, виявляється у суперечливості, амбівалентності, непередбачуваності свідомості й поведінки молодих людей. З одного боку, вони прагнуть самостійності, незалежності, вважають себе самодостатніми та дорослими, а з другого – надто часто звертаються по допомогу, бувають безпорадними, пасивними, безініціативними; вони прагнуть досить радикальних демократичних змін, бунтують проти несправедливості, вимагають визнання їхніх прав та особистої гідності, проте виявляють риси авторитарної свідомості, часто поводяться як пересічні конформісти чи ретрогради; вони можуть бути самовпевненими та агресивними, амбітними та відчайдушними, але іноді не спроможні подолати сором'язливість та апатію; вони можуть бути готовими на самопожертву і великі справи заради інших, проте найчастіше стають банальними егоїстами та гедоністами; виступають як моральні максималісти, прагнуть зробити світ кращим та шляхетним, разом з тим, розмірковують як запеклі циніки та песимісти; виявляють потребу у конструюванні стратегічних перспектив, між тим, у повсякденній практиці дотримують стандартів презентизму чи то ноувізму; часто потребують усамітнення, не терплять будь-якого втручання у їхні справи, водночас не уявляють свого життя без постійного спілкування з друзями, однолітками, спільного проведення часу. Отже, саме парадоксальність молодіжної свідомості, суперечливість у сприйнятті зовнішнього світу, складності соціально-професійної, політичної, соціально-культурної адаптації до суспільства, що кардинально змінюється, спричиняє її маргінальне положення, нео-

днозначність реакцій на протилежні вимоги, що висувають до неї представники старого та нового соціального середовища.

Дещо контрастним на тлі загального молодіжного прагматизму чи утилітаризму здається, з першого погляду, вперте прагнення молодих людей здобути вищу освіту, адже відомо, що економіка пострадянських країн досі ще вимагає значної кількості кваліфікованих робітників із середньою спеціальною освітою, саме вони сьогодні користуються найбільшим попитом на ринку праці, в тому числі зі збереженням суттєвої диспропорції в оплаті праці у порівнянні з представниками нефізичної праці. Проте більша частина молоді все ж орієнтується на здобуття вищої освіти, мислячи стратегічно та перспективно, або інтуїтивно усвідомлюючи, що за умов просування до інформаційної цивілізації не варто ігнорувати можливості нарощування людського, зокрема, інтелектуального капіталу. Адже майбутня економіка знань висуватиме досить високі вимоги до освітнього статусу працівника, його інтелектуальної мобільності, адаптивних здібностей, здатності до підвищення кваліфікації або перекваліфікації, опанування нових спеціальностей, тобто реалізації моделі перманентної освіти, що набагато ефективніше здійснювати на основі фундаментальної загальноосвітньої підготовки.

Відтак, суспільство потребує пильної уваги, детального та докладного аналізу проблем соціалізації молоді, які стають предметом дослідження багатьох вітчизняних та російських соціологів. Різні аспекти молодіжної проблематики вивчалися у розвідках сучасних українських соціологів: О.Балакіревої, А.Вишняка, Є.Головахи, С.Оксамитної, Н.Паніної, В.Паніотто, В.Піддубного, А.Ручки, Л.Сохань, Н.Черниш, В.Чигрина, Р.Шульги, О.Якуби, О.Яременко, а також російських науковців О.Арутюнової, С.Балабанова, Ю.Вишневського, Н.Волкової, Ю.Волкова, В.Добренькова, Ю.Зубка, С.Іконнікової, А.Ковальової, Л.Когана, В.Лісовського, В.Семенова, В.Чупрова, В.Шапка та багатьох інших.

Центр соціологічного аналізу та прогнозу студентської життєдіяльності МДАУ провів опитування серед студентів університету на початку 2008 р. Метою даного дослідження було отримання інформації про ціннісні пріоритети сучасного студентського контингенту МДАУ та його ставлення до покращення організації дозвілля в університеті. Дослідження проводилось методом анкетування з використанням анкети «Стиль життя та ціннісні орієнтації студентської молоді». В опитуванні взяли участь студенти 3 курсу спеціальності «Облік і аудит», 2 курсу спеціальності «ТВППТ», студенти 2 курсу спеціальності «Агрономія». Вибіркову сукупність визначено методом гніздової вибірки.

Всього опрацьовано 157 анкет. Дослідження виявило такі результати.

Рівень самооцінки та самоідентифікації студентів МДАУ є досить високим, адже переважна більшість респондентів (72%) визнали себе дорослими, відповідальними за свої вчинки, людьми. Правда, 13% себе такими не вважають, ще 15% не змогли впевнено відповісти на питання. Таким чином, близько третини (28%) студентів, визнавши себе такими, що потребують зовнішнього нагляду, контролю чи опіки, мають стати об'єктом пильної уваги з боку адміністрації університету, деканатів, кураторів. Ці дані цілком корелюють з результатами відповіді на питання про те, на кого у майбутньому розраховують наші студенти щодо покращення свого матеріального становища. Виявлено, що 80% респондентів сподіваються виключно на себе, на загальне покращення економічної ситуації в країні плекає надії лише кожний десятий (10%), на підтримку батьків розраховують лише 6%, фаталістами та азартними людьми, які мріють про щасливий випадок та посмішку долі, виявилися 4% опитаних.

Треба відзначити, що це досить вражаючий результат, адже за даними національного соціологічного дослідження, проведеного вітчизняними соціологами у 1995 р. всього 10% респондентів покладалися лише на себе, ще 11% мали надію

як на свої сили, так і на допомогу держави, 54% були твердо переконані у тому, що передовсім держава має дбати про їхнє матеріальне благополуччя. Таким чином, дослідження показало, що поступово сучасна молодь відмовляється від радянських патерналістських орієнтацій, у нових генерацій українських громадян формуються ліберальні ідеологічні цінності та індивідуалістичні соціально-психологічні настанови, які обумовляють відповідальне, критичне ставлення особистості до власного життєвого вибору, до результатів своєї діяльності, до зовнішнього середовища, до соціальних, в тому числі політичних інституцій, що в подальшому має забезпечити фактичну реалізацію демократичних стандартів, перетворення громадянського суспільства на рівноправного та вимогливого партнера у діалозі з державою. Певною мірою, такий результат можна було б розцінювати як досить глибоку та радикальну трансформацію ментальності молодих українських громадян, відродження традиційних українських соціально-психологічних особливостей, серед яких достатньо виразними завжди були саме індивідуалізм та особиста незалежність, про що свідчать більшість дослідників українського національного характеру (М.Костомаров, Д.Чижевський, І.Мірчук, Г.Ващенко, В.Янів, П.Кононенко та ін.).

Разом з тим, індивідуалізм та персональна автономність є характерною ознакою загальноєвропейської модерної ментальності та духовної культури. Отже, це ще зайвий раз свідчить про належність української нації до сім'ї європейських народів. Проте, об'єктивні факти демонструють надзвичайно повільний темп реалізації назрілих та невідкладних соціально-економічних, політичних та правових реформ, результатом чого є надто скромні успіхи країни у формуванні так званого «середнього класу», який становить основу соціальної структури розвинутих країн. Це демонструють дані соціологічних досліджень, проведених Центром ім. О. Разумкова, про збільшення чисельності представників «середнього класу» з 5-7% у 2003р. до 14% у 2009 р. Близько 84% українців зазнають тих

чи інших форм депривації [2, 4]. Це стосується значною мірою і студентів нашого університету, адже майже половина із них (43%), наприклад, не мали можливості протягом одного місяця придбати ані книг, ані журналів, ані підручників. Отже, для керівництва університету залишається важливим завданням – систематично й активно поповнювати фонд навчальної та наукової літератури університету.

Незважаючи на серйозні труднощі, близько половини студентів (47%) вважають себе впертими оптимістами, ще 39% схильні переважно так себе оцінювати, вагаються з самооцінкою всього 2% і лише 4% виявилися переконаними песимістами. Натомість, патріотами визнали себе 37% опитаних, ще 34% тяжіють до такої самоідентифікації, 8% категорично її відкидають, ще для 21% респондентів близькі антипатріотичні настрої. Отже, майже третина (29%) студентів не відчуває захоплення від належності до своєї Батьківщини, що свідчить про недосконалу та неефективну виховну й просвітницьку діяльність передовсім української держави, її відповідних структур, а також про необхідність посилення патріотичного виховання серед студентів МДАУ, активізації позааудиторної роботи в академічних групах, проведення заходів щодо вивчення студентами історичного минулого та національно-культурної спадщини українського народу. Тим паче, що 62% студентів готові взяти участь в організації та проведенні цікавих, пізнавальних кураторських годин. Отже, є прямий сенс інтенсифікувати взаємодію бібліотеки, кураторів, активу групи у цьому напрямі. До того ж, переважна кількість респондентів (78%) відповіли ствердно на питання про виконання ними громадських доручень, постійні доручення мають 23% опитаних, 54% епізодично приділяють свій вільний час громадській роботі. Таким чином, можна говорити про значний соціально-психологічний ресурс та налаштування на суспільно-корисну діяльність.

Шкала пріоритетів серед запропонованих способів та сфер самореалізації для третини студентів (33,7%) виглядає таким

чином: здобути освіту; одержати престижну роботу; створити власний бізнес; створити міцну, щасливу сім'ю. Отже, очевидно є орієнтація на ціле-раціональний тип соціальної дії (за Вебером) й визначення стратегії життєвого шляху, що передбачає досить впорядковане, поступове досягнення конкретних, чітко спланованих цілей, прагматичну програму реалізації життєвого сценарію. Така ієрархія особистісних цілей якнайбільше кореспондує з суттєвими параметрами модерного суспільства. Разом з тим, майже така ж частина студентів (29,3%) основним сенсом життя обрала для себе заняття улюбленою справою, решта конкретних цілей – здобути освіту; одержати престижну роботу; створити власний бізнес; створити міцну, щасливу сім'ю – підкорені цьому головному надзавданню. Цей тип соціальної дії можна розцінювати як ціннісно-раціональний, адже у цій моделі основне заняття людини, її професійне самоутвердження прямо пов'язується з таким способом оптимальної актуалізації індивідуальних здібностей, талантів, обдарувань, що здатний забезпечувати не лише високий соціальний статус та матеріальний добробут, а й суб'єктивне задоволення працею, відчуття повноти буття та особистого щастя. Ймовірно, у подібній спрямованості актуалізуються архетипи національної культури та свідомості, ідеал земного буття і щастя людини, сформульований Г.С. Сковородою в ідеї «спорідненої праці». Між тим, така ієрархічна модель життєвих цілей, на нашу думку, більшою мірою сьогодні корелює зі смисложиттєвими орієнтаціями постмодерного соціуму.

Кожний четвертий студент (24,2%) ставиться до життя надзвичайно реалістично та практично – першочергові завдання вишукувались в такому порядку: одержати престижну роботу; здобути освіту; створити власний бізнес; побувати у різних країнах світу. Прикметним є те, що цей сценарій не передбачає навіть створення щасливої сім'ї, отже очевидна настанова на індивідуалістичну стратегію, досить поширену у сучасних європейських країнах. Врешті, майже кожний де-

сятий студент МДАУ (9,6%) відчуває в собі неабиякий підприємницький потенціал, бачить себе, в першу чергу успішним бізнесменом, для цієї категорії студентів найважливішими завданнями є: створити власний бізнес; здобути освіту; одержати престижну роботу; створити міцну, щасливу сім'ю. Слід відзначити, що всі наші студенти є людьми скромними, самокритичними, адже таку амбітну мету як – стати знаменитим і привернути увагу людей - не обрав практично жоден респондент.

Серед найцінніших якостей, що їх найбільше поважають в людях, студенти МДАУ відзначили наступні за такою шкалою: розум; упевненість у собі; доброта, милосердя; цілеспрямованість; гумор – 38%; дуже близькі позиції у ієрархії з таким набором цінностей: гумор; розум, упевненість у собі; принциповість; порядність, чесність – 37%; упевненість у собі; розум; цілеспрямованість; гумор; порядність, чесність – найвагоміші для 21% респондентів; натомість порядність, чесність; доброта, милосердя; розум; сила волі; гумор виявилися найважливішими лише для 10% опитаних. Висновки можна зробити такі: здебільшого сучасна молодь є досить прагматичною, прагне бути цілеспрямованою, досягати своєї мети, разом з тим до цього ж елективного набору потрапили такі моральні чесноти як доброта й милосердя, що можна розцінити як досить амбівалентне поєднання, проте, можливо, це свідчить про бажання сучасних молодих українців не втрачати навіть за сучасних, вельми суворих життєвих умов, тих морально-духовних настанов, що іманентно притаманні українському національному етносу. Майже всі комбінації включають таку пріоритетну для студентів характеристику як розум, який забезпечує успішність у навчанні та професійній діяльності, що природно для цієї категорії молоді, рівноцінним успіхом користується й така риса, як гумор, що гарантує молодим українським громадянам здатність оптимально адаптуватися у складних життєвих ситуаціях, творчо долати труднощі, критично ставитися до зовнішнього довкілля та себе. На жаль, так само, як і у

загальнонаціональних дослідженнях, прерогативу моральним якостям віддали тільки 10% студентів, цікаво, що саме вони усвідомлюють той факт, що для того, аби бути чесним, порядним, милосердним, треба мати ще й неабияку силу волі, котра формує в людині самодисципліну, організованість, відповідальність, сумлінність, і врешті, гуманізм та солідарність. Цей результат є досить репрезентативним для української людності взагалі, якій завжди бракувало вольового первня, зосередженості та цілеспрямованості у досягненні поставленої мети.

Однією з найактуальніших проблем, що вивчаються сьогодні соціологами, ювенологами, медиками, валеологами та соціальними психологами, є ситуація з тютюнопалінням в середовищі української молоді. Останніми роками Україна посідає прикру першість між інших країн світу за показниками поширення паління та вживання алкоголю підлітками та молоддю. Ця трагічна ситуація спричиняє погіршення загального здоров'я молоді, високу смертність, поглиблення демографічної кризи, високі темпи депопуляції українського суспільства, моральну та духовну деградацію. Таким чином, ця проблема набула загальносуспільного масштабу, її повинні розв'язувати не лише відповідні державні чи громадські інституції, вона стає актуальною для кожної людини та громадянина. Цікаво, що переважна більшість студентів МДАУ вважають паління шкідливою звичкою, яка загрожує фізичному та духовному здоров'ю особи (80%), разом з тим, 18% опитаних про це взагалі не замислювались і 2% респондентів сприймають цю звичку нормально, позаяк на їхню думку, всі так поведуться. Разом з тим, критично ставляться до паління дівчат у громадських місцях вже лише 70% респондентів, 20% індіферентно поставились до цієї проблеми, 9% не спромоглися дати однозначної відповіді, їм важко визначити свою позицію, 1% оцінює таке правопорушення позитивно. Зізналися, що епізодично чи регулярно палять понад 50% опитаних. Відтак, є нагальною потреба у проведенні систематичної роз'яснювальної та профілактичної роботи щодо небезпеки та загрозових наслід-

ків паління серед студентів університету, а також обговорення небезпеки поширення загрозливих інфекційних хвороб, зокрема, вірусу імунодефіциту, туберкульозу, венеричних захворювань.

Отже, дослідження виявило деякі важливі тенденції та проблеми, що поставили в центрі уваги всіх зацікавлених підрозділів та структур університету, надало корисну інформацію для ухвалення відповідних рішень. У подальшому Центр планує продовжувати аналогічні дослідження з акцентом на висвітлення актуальної для сучасного українського суспільства проблеми соціально-професійної компетентності, фахової підготовленості та якості освіти, ставлення студентської молоді до процесу навчання, набуття необхідних фундаментальних та прикладних знань, місця і ролі наукової та навчальної діяльності у структурі ціннісних пріоритетів студентства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневикий Ю. Р. Парадоксальный молодой человек / Ю. Р. Вишневикий, В. Т. Шапко // Социологические исследования. — М., 2006. — № 6. — С. 32—45.
2. Шангіна Л. Після свят, або про допомогу рідній державі / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. — № 6 (734) 21-27 лютого 2009. — С. 4.